

Het is een rommeltje daarboven

By Karel Knip, www.nrc.nl
november 24ste, 2017

De Omtzigt-affaire heeft opnieuw de aandacht gericht op Oekraïense straaljagers die op 17 juli 2014 in de buurt van vlucht MH17 hadden gevlogen. Waren die er nu wel of niet?

Het ligt iets ingewikkelder dan algemeen bekend is. De Russische overheid, in de figuur van de generaals Kartapolov en Makoesev, kwam pas op maandag 21 juli met de suggestie dat een Oekraïens militair vliegtuig in de buurt van de Boeing had gevlogen. Dat was uit Russische radarbeelden afgeleid.

Maar Oekraïeners die op de dag van de aanslag in de buurt van de rampplek waren, hadden al bij een eerdere gelegenheid beweerd dat er op het fatale moment straaljagers in de lucht waren. Hun verklaringen zijn geregistreerd door BBC-journaliste Olga Ivsjina. Ze bezocht op zondag 20 juli Grabovo en sprak er vijf of zes aanwezigen die allemaal verklaarden laagvliegende militaire vliegtuigen te hebben gezien. Ivsjina heeft, mailde ze in juni 2015, geen reden om aan de oprechtheid van deze getuigen te twijfelen. „I selected my respondents randomly, just asking people near the crashsite.”

Later is uit westerse analyse van radarbeelden opgemaakt dat er op het moment van de aanslag uitsluitend passagiersvliegtuigen in de buurt waren. Maar wie denkt dat daarmee de kous af is, ziet over het hoofd dat nooit is beweerd dat er op 17 juli geen enkel Oekraïens vliegtuig boven het ramppgebied vloog. De Oekraïense voorlichting ging niet verder dan: niet op dat moment op die plaats. Dat er op 16 en 15 juli en de dagen ervoor *voortdurend* Oekraïense straaljagers over rebellengebied vlogen staat vast, de rebellen klagen erover in onderschepte telefoongesprekken. Het was juist daarom dat ze een Boek-installatie wilden hebben. Het lijkt wel zeker dat er ook op 17 juli straaljagers waren. Maar niet op het fatale moment.

Aannemelijk is dat de respondenten van Ivsjina te goeder trouw waren, maar al binnen drie dagen herinneringen door elkaar gingen halen. Het geheugen had ze bedrogen. Dit is geen zeldzaamheid. Wij in Nederland kennen het van de mannen in witte pakken die na de Bijlmerramp (oktober 1992) werden waargenomen. De Enschedese vuurwerkkramp leverde iets dergelijks op: zelfs direct betrokkenen wisten later niet meer of de poort van SE Fireworks wel of niet had open gestaan.

Het geheugen is een onbetrouwbare partner. Hoeveel mensen zouden niet durven zweren dat ze destijds, oktober 1960, Nikita Chroesjtsjov in de algemene vergadering van de Verenigde Naties met een schoen op zijn lessenaar hadden zien slaan? Maar er zijn nooit bewegende beelden van geweest, er is alleen een getrukte foto. De beschrijving van Chroesjtsjovs woede was genoeg om zich de actie voor te stellen.

Hoe ver kan het falen en fabuleren van het geheugen gaan? Hoe vaak komen die misslagen voor? De leek die zich op dit terrein oriënteert belandt vroeg of laat in het *Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt* van de psycholoog Douwe Draaisma. Het boek uit 2001 beschrijft de indrukwekkende kracht én onthutsende zwakte van het menselijk geheugen, en laat de lezer zowel verontrust als getroost achter. De troost komt van de opsomming van geheugenzwakten die bijna iedereen heeft.

Pas de laatste twee decennia is in volle omvang duidelijk geworden hoe gebrekkig het geheugen is

Wie het werk zo lang na de verschijningsdatum leest vraagt zich af of het oordeel over het menselijk geheugen in die zestien jaar niet is bijgesteld. Pas de laatste twee decennia is in volle omvang duidelijk geworden *hoe* gebrekkig het geheugen is. Internet geeft ons inmiddels toegang tot krantenarchieven, YouTube stelt ons in staat oude films te herzien, de smartphone houdt bij waar we waren, wat we deden en zeiden en doet dat - heel belangrijk - veel terloopser dan een dagboek. Herinneringen aan het verleden zijn op elk moment te *checken*. Keer op keer levert dit schokkende ontdekkingen op.

Voorbeeld: Je had, kort nadat hij uitkwam in 1981, *Garde à vue* (met Lino Ventura en Romy Schneider) gezien. Dertig jaar later is er gelegenheid de film nog eens te bekijken. Je vertelt elkaar van te voren wáárdoor het verhoor van Ventura uiteindelijk mislukt en verschilt erover van mening. Dan komt de film en blijkt het totaal anders te liggen. De genadeklap geeft de toevallige ontdekking dat je de film niet voor de tweede keer maar al voor de derde keer zag.

Dan is er kans de film *Mississippi Burning* (1988, Gene Hackman) nog eens te zien. Het gaat, zoals je nog wist, over raciale onlusten en moordpartijen, maar helemaal niet zoals het je was bijgebleven. Later blijkt de herinnering aan deze film onontwarbaar vervlochten met de herinnering aan de film *In the Heat of the Night* (1967, met Sidney Poitier) die óók over raciale onlusten en moordpartijen in Mississippi gaat. Demontage van de herinnering valt niet mee.

Het is een rommeltje daarboven, het is er rommeliger dan we ooit konden nagaan. Dat pijnlijk inzicht danken we aan de micro-elektronica, het klinkt een beetje ouwelijk. Anderzijds behoedt die elektronica ons voor ergerlijke onzin. In 1997 is in deze rubriek een griezelige toevalligheid beschreven. Van een lezer die maar eens in de vijf jaar opbelde was een aantekening gevonden en gearhiveerd. Minder dan een uur later belde hij op, een huiveringwekkende coincidentie. Toen daarna nog meer aantekeningen boven water kwamen bleek dat hij wel twee keer per jaar belde. Zulke fouten maken we niet meer.

Correctie (25 november 2017): In een eerdere versie van dit stuk stond tweemaal dat de MH17 op werd neergehaald op 14 juli. Juist is: 17 juli. Ook zijn de namen 'Makoeshév' en 'Ivshina' verder vernederlandst tot 'Makoeshjev' en 'Ivsjina'.